

حقوق خصوصی و حاکمیت اراده در قراردادهای غیر رسمی: چالش‌ها و فرصت‌ها

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۰

کد مقاله: ۵۵۹۰۰

هوشیار دستباز^۱

چکیده

حقوق خصوصی و حاکمیت اراده در قراردادهای غیررسمی از مباحث پیچیده و حیاتی در حوزه حقوق قراردادهای به شمار می‌روند. این مقاله به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با حاکمیت اراده در قراردادهای غیررسمی می‌پردازد و تأثیر آن بر حقوق افراد و نظم عمومی را تحلیل می‌کند. در دنیای معاصر، قراردادهای غیررسمی به‌طور فزاینده‌ای در روابط اجتماعی و اقتصادی نقش دارند، اما به دلیل نبود نظارت و ثبت رسمی، چالش‌هایی نظیر اثبات اعتبار و رعایت اصول قانونی در این قراردادهای مطرح است. از سوی دیگر، حاکمیت اراده، به‌عنوان یکی از اصول بنیادی در حقوق خصوصی، می‌تواند به‌عنوان فرصتی برای تسهیل انعقاد قراردادهای و تضمین حقوق افراد در این حوزه عمل کند. این مقاله با تحلیل قوانین موجود، به بررسی فرصت‌هایی نظیر تقویت نظارت‌های حقوقی و تدوین مقررات جدید برای بهبود وضعیت قراردادهای غیررسمی پرداخته و پیشنهادهایی برای رفع چالش‌ها ارائه می‌دهد.

واژگان کلیدی: حقوق خصوصی، حاکمیت اراده، قراردادهای غیررسمی، چالش‌ها، فرصت‌ها

حقوق خصوصی به عنوان شاخه‌ای از حقوق که به تنظیم روابط میان افراد در جامعه پرداخته و اصولی همچون آزادی اراده و حاکمیت آن را به عنوان ارکان اصلی خود می‌شناسد، در بسیاری از حوزه‌ها از جمله قراردادهای نقش اساسی دارد. از جمله قراردادهایی که در این حوزه مورد توجه قرار می‌گیرد، قراردادهای غیررسمی هستند. این نوع قراردادها که به‌طور معمول فاقد تشریفات و قوانین رسمی برای ثبت و تنظیم هستند، در بسیاری از موارد به‌ویژه در زندگی روزمره و در تعاملات اجتماعی، اقتصادی و تجاری میان افراد نقش مهمی ایفا می‌کنند. قراردادهای غیررسمی معمولاً در شرایطی منعقد می‌شوند که طرفین به‌سرعت و با حداقل پیچیدگی‌های قانونی، تمایل به ایجاد توافق دارند. این ویژگی باعث شده که قراردادهای غیررسمی، هم در سطح خرد و هم در سطح کلان، در جوامع مختلف، از جمله ایران، کاربرد زیادی داشته باشند.

یکی از ویژگی‌های برجسته قراردادهای غیررسمی در حقوق خصوصی، حاکمیت اراده است. حاکمیت اراده به این معنا است که اراده طرفین قرارداد باید آزادانه و بدون فشار یا اجبار به‌طور شفاف و واضح ابراز شود. در قراردادهای رسمی، معمولاً تمامی ارکان و شرایط قرارداد به‌طور روشن و بدون ابهام ثبت می‌شود، اما در قراردادهای غیررسمی، این امر به‌طور طبیعی با چالش‌هایی روبه‌رو است. نظریه‌هایی چون نظریه اراده مشترک تأکید دارند که تمام قراردادها باید بر اساس اراده و قصد مشترک طرفین شکل بگیرند. در قراردادهای غیررسمی، به‌ویژه هنگامی که قرارداد به‌صورت شفاهی یا بدون داشتن مستندات مکتوب منعقد می‌شود، اثبات نیت واقعی و اراده طرفین در صورت بروز اختلافات به دشواری امکان‌پذیر است (محمودی، ۱۳۹۹: ۲۵). این چالش موجب می‌شود که در این نوع قراردادها، بررسی ماهیت واقعی توافقات طرفین از نظر حقوقی سخت‌تر و پیچیده‌تر باشد.

در این راستا، چالش‌های حقوقی بسیاری در قراردادهای غیررسمی وجود دارد که نیاز به تحلیل دقیق و جامع دارد. نخستین چالش بزرگ در این قراردادها، اثبات صحت و اعتبار اراده طرفین است. در شرایطی که قرارداد به‌صورت شفاهی یا بدون مستندات رسمی منعقد می‌شود، اثبات اینکه طرفین واقعاً قصد انعقاد قرارداد را داشته‌اند و شروط آن‌ها چیست، کار دشواری خواهد بود. این مشکل به‌ویژه زمانی بیشتر نمایان می‌شود که یکی از طرفین قرارداد از اجرای تعهدات خود سرباز زند و طرف دیگر به دنبال درخواست اجبار به اجرای قرارداد باشد. در چنین حالتی، چون هیچ سند مکتوبی برای اثبات اراده طرفین وجود ندارد، امکان اثبات عقد قرارداد از نظر حقوقی دشوار می‌شود. این چالش‌ها موجب می‌شود که اعتبار و اجرایی شدن این نوع قراردادها در معرض خطر قرار گیرد (کاظمی، ۱۴۰۰: ۵۳).

یکی دیگر از چالش‌های برجسته در قراردادهای غیررسمی، مشکل اجرا و نظارت است. در قراردادهای رسمی، نظارت و ضمانت اجرایی بر اساس قوانین مشخص و معتبر صورت می‌گیرد. به‌ویژه هنگامی که طرفین به توافقاتی می‌رسند که دارای ویژگی‌های حقوقی و اقتصادی خاصی است، دستگاه قضائی و قوانین حقوقی به‌راحتی می‌توانند نظارت بر اجرای قرارداد را انجام دهند. اما در قراردادهای غیررسمی که به‌طور معمول از تشریفات قانونی پیروی نمی‌کنند، این ضمانت‌ها وجود ندارد. بنابراین، زمانی که طرفین از اجرای تعهدات خود سرباز می‌زنند، اثبات و پیگیری این موضوع در دادگاه‌ها بسیار دشوار خواهد بود. نظریه ضمانت اجرایی نشان می‌دهد که برای هر قرارداد لازم است که راهکارهای مشخص برای تضمین اجرای آن قرارداد پیش‌بینی شود. به همین دلیل، در قراردادهای غیررسمی، ضعف در ضمانت اجرایی و نظارت بر اجرای تعهدات به‌وضوح قابل مشاهده است.

فرصت‌های موجود در قراردادهای غیررسمی نیز قابل توجه است. یکی از مزایای اصلی این نوع قراردادها، انعطاف‌پذیری آن‌هاست. در این قراردادها، طرفین می‌توانند با توجه به شرایط خاص و نیازهای فوری خود، بدون درگیر شدن در فرآیندهای طولانی و پیچیده، توافقات خود را منعقد کنند. انعطاف‌پذیری این قراردادها در زندگی روزمره و همچنین در کسب و کارهای کوچک و متوسط که نیاز به انعطاف سریع دارند، به‌طور چشمگیری مورد توجه قرار می‌گیرد. در نظریه‌های حقوقی، به‌ویژه در نظریه قراردادهای اجتماعی (Social Contract Theory)، قراردادهای غیررسمی به‌عنوان ابزاری برای تسهیل روابط اجتماعی و اقتصادی شناخته می‌شوند. این نوع قراردادها به‌ویژه در جوامع پیچیده که نیاز به سرعت در انجام توافقات دارند، فرصت‌هایی برای کاهش هزینه‌ها و تسریع فرآیندها فراهم می‌کنند (نیکوکار، ۱۳۹۸: ۴۳). اما با وجود این فرصت‌ها، مسئله تضمین‌های قانونی برای حمایت از طرفین قراردادهای غیررسمی همچنان باقی می‌ماند. در این نوع قراردادها، به‌ویژه در صورت بروز اختلافات، فرآیندهای قضائی طولانی و پرهزینه ممکن است مشکلات جدیدی ایجاد کنند. از این رو، ضرورت تدوین قوانین مناسب برای تقویت اعتبار و اجرایی بودن این نوع قراردادها به‌وضوح احساس می‌شود. علاوه بر این، استفاده از فناوری‌های نوین همچون ثبت دیجیتالی قراردادها و امضاء الکترونیکی می‌تواند به‌عنوان راهکاری کارآمد برای کاهش مشکلات مرتبط با اثبات و اجرای قراردادهای غیررسمی در نظر گرفته شود. برخی از کشورها، به‌ویژه در اتحادیه اروپا، این روش‌ها را در قانون خود به‌کار گرفته‌اند و این می‌تواند الگویی برای کشورهای در حال توسعه مانند ایران باشد (خزاعی، ۱۴۰۱: ۳۸).

۲- قراردادهای الکترونیکی: تحلیل و چالش‌ها

با پیشرفت روزافزون فناوری اطلاعات و ارتباطات، شیوه‌های جدیدی برای انجام معاملات اقتصادی و تجاری پدید آمده است. یکی از این تحولات اساسی، گسترش قراردادهای الکترونیکی است که به‌عنوان ابزارهای نوین برای انجام معاملات در فضای دیجیتال شناخته می‌شوند. قراردادهای الکترونیکی به‌ویژه در دنیای امروز، به دلیل سرعت بالا، هزینه پایین و سهولت در استفاده، جایگزین قراردادهای سنتی شده‌اند. این نوع قراردادها از طریق ابزارهای الکترونیکی مانند ایمیل، وبسایت‌ها و اپلیکیشن‌ها در سطح جهانی انجام می‌شوند و نقش کلیدی در تسهیل فرآیندهای تجاری دارند (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۴). با این حال، این تحولات حقوقی نیازمند بررسی چالش‌های مختلفی است که در زمینه حقوقی قراردادهای الکترونیکی به وجود آمده‌اند و این مقاله به تحلیل آن‌ها خواهد پرداخت. یکی از ویژگی‌های مهم قراردادهای الکترونیکی، سرعت و کارایی بالای آن‌ها در مقایسه با قراردادهای سنتی است. در قراردادهای سنتی، طرفین قرارداد باید به‌طور حضوری با یکدیگر ملاقات کنند، اما در قراردادهای الکترونیکی، این فرآیند از طریق بسترهای آنلاین مانند وبسایت‌ها و ایمیل‌ها انجام می‌شود. این ویژگی، هزینه‌های معاملاتی را کاهش می‌دهد و دسترسی به قراردادها را در هر نقطه از جهان ممکن می‌سازد (کاظمی، ۱۳۹۹: ۵۲). همچنین، یکی از مزایای مهم قراردادهای الکترونیکی، ذخیره‌سازی آسان و پیگیری سوابق قرارداد است که امکان ارجاع به اسناد الکترونیکی را در صورت بروز اختلاف فراهم می‌کند. اما در کنار این مزایا، چالش‌هایی نیز وجود دارد که نیاز به تحلیل دقیق دارند، به‌ویژه در زمینه‌های قانونی و حقوقی.

یکی از چالش‌های عمده در قراردادهای الکترونیکی، مسئله احراز هویت طرفین قرارداد است. در قراردادهای سنتی، این فرآیند از طریق مدارک شناسایی فیزیکی یا امضاءهای دستی انجام می‌شود، اما در فضای دیجیتال، این موارد به‌طور طبیعی وجود ندارند. در نتیجه، ایجاد سیستم‌های مطمئن برای تأسیس اراده و تأیید هویت طرفین قرارداد ضروری است (خزاعی، ۱۴۰۱: ۴۷). در این راستا، امضاء الکترونیکی به‌عنوان یکی از ابزارهای کلیدی برای احراز هویت و تأسیس اراده مطرح می‌شود. با این حال، در بسیاری از نظام‌های حقوقی، هنوز نگرانی‌هایی درباره اعتبار و پذیرش امضاء الکترونیکی به‌عنوان یک ابزار معتبر قانونی وجود دارد و بسیاری از کشورها نیازمند اصلاحات قانونی در این زمینه هستند.

امنیت یکی از چالش‌های جدی دیگری است که قراردادهای الکترونیکی با آن روبه‌رو هستند. در دنیای دیجیتال، خطراتی مانند حملات سایبری، دسترسی غیرمجاز به اطلاعات و هک وجود دارد که می‌تواند به حقوق طرفین قرارداد آسیب برساند. از این رو، حفظ امنیت اطلاعات در قراردادهای الکترونیکی ضروری است و نیازمند استفاده از فناوری‌های رمزنگاری و سیستم‌های امنیتی پیشرفته می‌باشد. به‌ویژه در شرایطی که داده‌های حساس مانند اطلاعات مالی و شخصی میان طرفین رد و بدل می‌شود، حفظ حریم خصوصی و امنیت اطلاعات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (نیکوکار، ۱۳۹۸: ۶۰). در کنار مسائل امنیتی و احراز هویت، یکی از چالش‌های حقوقی اساسی دیگر در قراردادهای الکترونیکی، حل و فصل اختلافات است. با توجه به این‌که بسیاری از قراردادهای الکترونیکی در بسترهای آنلاین و فرامرزی انجام می‌شوند، مشکلاتی در زمینه صلاحیت قضائی و قوانین مربوط به اختلافات ناشی از این قراردادها به وجود می‌آید. در این زمینه، بسیاری از کشورها به دنبال ایجاد سازوکارهای حل اختلافات الکترونیکی از جمله داوری آنلاین هستند تا بتوانند اختلافات مربوط به قراردادهای الکترونیکی را سریع و مؤثر حل کنند (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۷). در سطح بین‌المللی، قوانین مختلفی برای تسهیل اجرای قراردادهای الکترونیکی و حل اختلافات آن‌ها تدوین شده‌اند که برای کشورهای مختلف، ایجاد توافقی‌های مشترک برای حل مشکلات فرامرزی ضروری است. در نهایت، با توجه به چالش‌های متعدد و متنوع حقوقی که در زمینه قراردادهای الکترونیکی وجود دارد، نیاز به تدوین قوانین جامع و شفاف برای تنظیم این نوع قراردادها احساس می‌شود. در ایران، قانون تجارت الکترونیکی در سال ۱۳۸۲ تصویب شد و این قانون پایه‌گذار تنظیم مقررات برای قراردادهای الکترونیکی بود. با این حال، هنوز بسیاری از جزئیات و چالش‌های حقوقی مرتبط با قراردادهای الکترونیکی نیاز به اصلاحات دارند. همچنین، به‌منظور جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی و حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در این نوع قراردادها، ایجاد یک چارچوب حقوقی جامع و هم‌راستا با تحولات فناوری ضروری است (کاظمی، ۱۳۹۹: ۵۴).

۳- قراردادهای الکترونیکی از دیدگاه قانون ایران

در دنیای امروزی، با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات، استفاده از قراردادهای الکترونیکی در سطح جهانی و به‌ویژه در ایران به‌طور فزاینده‌ای در حال رشد است. این نوع قراردادها به‌ویژه در حوزه‌های تجاری و اقتصادی به دلیل سهولت در انعقاد، سرعت بالا و کاهش هزینه‌ها جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند. با این حال، حقوق ایران نیز با توجه به پیشرفت‌های فناوری، نیازمند تدابیر قانونی جدید برای تطابق با الزامات این نوع قراردادها است. اولین اقدام مهم در راستای قانون‌گذاری برای قراردادهای الکترونیکی در ایران، تصویب قانون تجارت الکترونیکی در سال ۱۳۸۲ بود که به‌عنوان یک چارچوب اولیه برای نظارت و تنظیم قراردادهای الکترونیکی در نظر گرفته شد (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۴).

قانون تجارت الکترونیکی ایران در ماده ۴ این قانون، تعریف قرارداد الکترونیکی را ارائه داده و به صراحت بیان می‌کند که قراردادهای الکترونیکی همانند قراردادهای سنتی دارای اعتبار قانونی هستند، به شرط آنکه تمام شرایط عمومی انعقاد قرارداد در آن رعایت شود. این ماده تأکید دارد که قراردادهای الکترونیکی باید بر اساس اراده آزاد طرفین، بدون اجبار و فشار، و با رعایت اصول قانونی مانند موضوع معین و مشروع تنظیم شوند (خزاعی، ۱۴۰۱: ۴۷). این امر نشان‌دهنده پذیرش کلی اصول سنتی قراردادهای حقوق خصوصی در فضای دیجیتال است، اما در عین حال، چالش‌های حقوقی جدیدی مانند احراز هویت طرفین، امنیت، و صحت امضاء الکترونیکی ایجاد می‌شود. یکی از مسائل پیچیده‌ای که در قراردادهای الکترونیکی مطرح می‌شود، احراز هویت طرفین قرارداد است. طبق ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیکی، «امضاء الکترونیکی» می‌تواند به‌عنوان نشانه‌ای از قصد طرفین برای انجام معامله یا تأسیس قرارداد معتبر تلقی شود. در این راستا، استفاده از امضاء الکترونیکی به‌عنوان ابزاری برای تأسیس اراده در قراردادهای الکترونیکی مورد پذیرش قرار گرفته است. با این حال، اعتبار امضاء الکترونیکی و تعیین صحت آن در نظام حقوقی ایران همچنان چالش‌هایی دارد که نیازمند توضیح و تشریح بیشتر از سوی مقامات قانونی است (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۷). همچنین، از آنجا که بسیاری از معاملات الکترونیکی به‌ویژه در بستر اینترنت انجام می‌شود، نظارت بر صحت امضاء الکترونیکی و حفظ امنیت اطلاعات طرفین، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

از سوی دیگر، مسائل امنیتی نیز یکی از چالش‌های عمده در قراردادهای الکترونیکی به شمار می‌رود. طبق ماده ۲۱ قانون تجارت الکترونیکی، هرگونه کلاهبرداری یا سوءاستفاده از سیستم‌های الکترونیکی در راستای قراردادها باید پیگیری و مجازات شود. این ماده بر اهمیت امنیت در انجام تراکنش‌های الکترونیکی تأکید دارد، اما با توجه به تهدیدات روزافزون سایبری، این مقررات نیاز به بروزرسانی و تقویت دارند تا از حقوق طرفین قرارداد در برابر تهدیدات مختلف محافظت کنند (خزاعی، ۱۴۰۱: ۴۹). در نهایت، مسئله قضائی و حل اختلافات در قراردادهای الکترونیکی یکی از مواردی است که در قوانین ایران کمتر به آن پرداخته شده است. با توجه به اینکه بسیاری از قراردادهای الکترونیکی بین طرفین مختلف و در مناطق مختلف جهان منعقد می‌شود، مسأله صلاحیت قضائی و نحوه حل و فصل اختلافات فرامرزی در این نوع قراردادها یک چالش جدی است. در این راستا، برخی از کشورها اقدام به تدوین سازوکارهایی مانند داوری الکترونیکی کرده‌اند. در ایران نیز لازم است که قانون‌گذار در راستای قانون‌گذاری‌های آتی، به ایجاد نهادهای قضائی الکترونیکی و تسهیل حل اختلافات در بستر آنلاین توجه ویژه داشته باشد (نیوکوار، ۱۳۹۸: ۶۰).

۴- اهمیت قراردادهای الکترونیکی از دیدگاه حقوق خصوصی

قراردادهای الکترونیکی از مهم‌ترین تحولات حقوقی در عصر دیجیتال هستند که تأثیرات عمده‌ای بر نحوه تنظیم و اجرای معاملات در جوامع مختلف داشته‌اند. در حقوق خصوصی، این نوع قراردادها به‌ویژه از نظر تسهیل و تسریع در انعقاد و اجرای معاملات، نقش قابل توجهی ایفا می‌کنند. با گسترش استفاده از اینترنت و فناوری‌های دیجیتال، امکان انجام معاملات در بسترهای الکترونیکی افزایش یافته است. این تحولات به‌ویژه در زمینه تجارت، خرید و فروش کالا، خدمات آنلاین، و حتی قراردادهای کاری، نقش بسیار مهمی در بهبود کارایی و کاهش هزینه‌های تجاری ایفا کرده‌اند. از این رو، شناخت اهمیت قراردادهای الکترونیکی در حقوق خصوصی، برای به‌روزرسانی قوانین و تطابق آن‌ها با نیازهای جدید ضروری است (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۴).

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های قراردادهای الکترونیکی در حقوق خصوصی، سرعت و کارایی بالا در انعقاد آن‌ها است. قراردادهای سنتی معمولاً نیازمند ملاقات‌های حضوری، مذاکرات طولانی و مراحل مختلف تأسیس توافقات هستند. اما در قراردادهای الکترونیکی، این فرآیندها به‌سرعت و از طریق پلتفرم‌های آنلاین انجام می‌شود. طرفین می‌توانند به‌راحتی توافقات خود را بدون نیاز به حضور فیزیکی منعقد کرده و آن را به‌صورت آنلاین امضاء کنند. این ویژگی به‌ویژه برای کسب‌وکارهای بین‌المللی که نیاز به انعقاد سریع قراردادها دارند، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند (کاظمی، ۱۳۹۹: ۵۲). از دیدگاه حقوق خصوصی، کاهش هزینه‌ها یکی دیگر از مزایای برجسته قراردادهای الکترونیکی است. قراردادهای سنتی معمولاً نیازمند هزینه‌های اضافی برای ارسال مدارک، حضور فیزیکی طرفین، و نگهداری مستندات هستند. در حالی که در قراردادهای الکترونیکی، تمام فرآیندها به‌صورت دیجیتال انجام می‌شود و این امر هزینه‌های عملیاتی را به‌شدت کاهش می‌دهد. به‌ویژه در شرایط اقتصادی کنونی که کاهش هزینه‌ها برای شرکت‌ها و افراد اهمیت بالایی دارد، استفاده از قراردادهای الکترونیکی به‌عنوان ابزاری مناسب و مقرون به‌صرفه شناخته می‌شود (خزاعی، ۱۴۰۱: ۴۸).

با این حال، چالش‌های حقوقی ناشی از قراردادهای الکترونیکی در حقوق خصوصی قابل توجه است. یکی از این چالش‌ها، مسئله احراز هویت طرفین است که در قراردادهای الکترونیکی به‌ویژه در بسترهای آنلاین، پیچیدگی‌های بیشتری دارد. در قراردادهای سنتی، طرفین می‌توانند از طریق شواهد فیزیکی هویت یکدیگر را تأیید کنند، اما در فضای دیجیتال، این امکان وجود ندارد و نیاز به ابزارهای خاص مانند امضاء الکترونیکی و سیستم‌های احراز هویت آنلاین است. این مسائل حقوقی نیازمند توجه بیشتر از سوی قانون‌گذاران است تا اطمینان حاصل شود که حقوق طرفین قرارداد به‌درستی حفظ می‌شود (نیوکوار، ۱۳۹۸: ۶۰). در

نهایت، پذیرش و اعتبار قراردادهای الکترونیکی در نظام حقوقی ایران از اهمیت بسیاری برخوردار است. با وجود پیشرفت‌های تکنولوژیک، در بسیاری از کشورها هنوز در پذیرش امضاء الکترونیکی و تأسیس اراده در فضای دیجیتال مشکلاتی وجود دارد. در حقوق ایران نیز قانون‌گذاری در این زمینه به‌طور رسمی در سال ۱۳۸۲ با تصویب "قانون تجارت الکترونیکی" آغاز شد. این قانون، اصل اعتبار قراردادهای الکترونیکی و امضاءهای دیجیتال را پذیرفته است، اما هنوز مسائل مختلفی مانند امنیت اطلاعات، حل و فصل اختلافات، و مشکلات فرامرزی وجود دارد که نیازمند نظارت و اصلاحات بیشتری است (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۶). به‌طور کلی، قراردادهای الکترونیکی در حقوق خصوصی، با چالش‌ها و فرصت‌های زیادی همراه است که باید برای مدیریت صحیح آن‌ها اقداماتی جدی صورت گیرد.

۵- چالش‌های موجود در قراردادهای الکترونیکی از دیدگاه حقوق خصوصی

قراردادهای الکترونیکی به عنوان یک ابزار مهم در عصر دیجیتال، در بسیاری از حوزه‌ها مانند تجارت، خرید و فروش، خدمات مالی و سایر زمینه‌ها استفاده می‌شوند. این نوع قراردادها اگرچه مزایای بسیاری دارند، اما چالش‌های حقوقی خاص خود را نیز به همراه دارند که از نظر حقوق خصوصی باید به‌طور دقیق بررسی شوند. یکی از چالش‌های اساسی در قراردادهای الکترونیکی، مسئله احراز هویت طرفین قرارداد است. در قراردادهای سنتی، به‌راحتی می‌توان هویت طرفین را از طریق مدارک شناسایی فیزیکی و امضاءهای دستی تأیید کرد، اما در فضای دیجیتال، احراز هویت به‌صورت آنلاین مشکل‌آفرین است. این چالش موجب می‌شود که طرفین قرارداد نتوانند به‌طور قطعی از صحت هویت یکدیگر اطمینان حاصل کنند. در این راستا، امضاء الکترونیکی به‌عنوان یکی از ابزارهای کلیدی برای تأسیس اراده و احراز هویت مطرح شده است، اما همچنان در بسیاری از کشورهای جهان، به‌ویژه در ایران، چالش‌هایی در پذیرش اعتبار آن به‌طور کامل وجود دارد (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۴).

یکی دیگر از چالش‌های عمده در قراردادهای الکترونیکی، مسائل امنیتی است. اطلاعات در فرآیندهای الکترونیکی معمولاً به‌صورت دیجیتال و از طریق شبکه‌های اینترنتی منتقل می‌شوند و این امر موجب می‌شود که قراردادهای الکترونیکی در معرض تهدیداتی مانند حملات سایبری، هک شدن و دسترسی غیرمجاز قرار گیرند. به‌ویژه زمانی که اطلاعات حساس مانند شماره کارت اعتباری، اطلاعات بانکی یا داده‌های شخصی مبادله می‌شود، این نگرانی‌ها بیشتر می‌شود. در صورتی که اطلاعات طرفین قرارداد در معرض حملات سایبری قرار گیرد، حقوق آن‌ها نقض خواهد شد. از این رو، برای تضمین اعتبار قراردادهای الکترونیکی، استفاده از سیستم‌های امنیتی پیشرفته مانند رمزنگاری داده‌ها و تأسیس پروتکل‌های امنیتی قوی الزامی است (خزاعی، ۱۴۰۱: ۴۷). قوانین ایران، همچنان در زمینه امنیت اطلاعات و حفاظت از داده‌ها در قراردادهای الکترونیکی باید به‌طور دقیق‌تر و جامع‌تر تنظیم شوند. عدم شفافیت در قوانین و مقررات یکی دیگر از چالش‌هایی است که در زمینه قراردادهای الکترونیکی وجود دارد. با وجود اینکه قانون تجارت الکترونیکی در ایران تصویب شده است، بسیاری از جزئیات اجرایی و نیازهای نوظهور در زمینه قوانین الکترونیکی هنوز مورد توجه قرار نگرفته است. به‌عنوان مثال، قوانین مربوط به صلاحیت قضائی در صورتی که اختلافات ناشی از قراردادهای الکترونیکی بین طرفین در کشورهای مختلف مطرح شود، در قانون ایران به‌طور شفاف و جامع پیش‌بینی نشده است. در شرایطی که تجارت الکترونیکی فرامرزی می‌شود، تعیین کشور صالح برای رسیدگی به اختلافات و اجرای قرارداد در فضای بین‌المللی چالشی جدی است. این مشکل می‌تواند موجب پیچیدگی در حل اختلافات و اجرای قراردادها در سطح جهانی شود (نیکوکار، ۱۳۹۸: ۶۰). از این رو، کشورهای مختلف باید در راستای هماهنگی قوانین و ایجاد مقررات بین‌المللی برای حل و فصل اختلافات قراردادی اقدام کنند.

چالش دیگری که در قراردادهای الکترونیکی وجود دارد، حفاظت از حقوق مصرف‌کنندگان است. در فضای آنلاین، طرفین قراردادها اغلب به‌طور کامل از شرایط و ویژگی‌های کالا یا خدماتی که خریداری می‌کنند آگاه نیستند. این موضوع می‌تواند باعث نقض حقوق مصرف‌کنندگان شود. به‌ویژه در ایران، قوانینی که از حقوق مصرف‌کنندگان در خریدهای آنلاین و از طریق قراردادهای الکترونیکی حمایت کنند، همچنان در حد کافی موجود نیست. به‌طور کلی، یکی از مشکلات اساسی در قراردادهای الکترونیکی، تضمین اجرای مفاد قرارداد توسط فروشندگان و اطمینان از رضایت مشتریان است. برای حل این مشکل، نیاز است که مقررات جدیدی تدوین شوند که حقوق مصرف‌کنندگان را به‌طور خاص در قراردادهای الکترونیکی مورد حمایت قرار دهند (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۷). در نهایت، چالش‌های مربوط به تأسیس اراده در قراردادهای الکترونیکی یکی دیگر از مسائلی است که در حقوق خصوصی مطرح است. در قراردادهای سنتی، اراده طرفین قرارداد از طریق امضاء و اعلام واضح قصد به‌طور عینی و فیزیکی تأسیس می‌شود. اما در قراردادهای الکترونیکی، این تأسیس اراده ممکن است در برخی موارد مبهم باشد، به‌ویژه زمانی که طرفین از طریق ایمیل، پیامک، یا پلتفرم‌های آنلاین قرارداد را امضاء می‌کنند. این مشکلات باعث می‌شود که اطمینان از وجود اراده آزاد و آگاهانه در قراردادهای الکترونیکی دشوار شود. در چنین شرایطی، برای ایجاد شفافیت بیشتر، ضروری است که سیستم‌های حقوقی و قانونی به‌طور جدی‌تر از اصول مشخص و شفاف در تأسیس اراده در فضای دیجیتال پیروی کنند (کاظمی، ۱۳۹۹: ۵۲).

۶- تحلیل حقوقی قراردادهای الکترونیکی

قراردادهای الکترونیکی به عنوان یکی از ابزارهای اصلی در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی در دنیای دیجیتال، نیازمند تحلیل دقیق از منظر حقوقی هستند. در این راستا، تحلیل حقوقی قراردادهای الکترونیکی به بررسی اصول، الزامات و چالش‌های موجود در این نوع قراردادها می‌پردازد. طبق قانون تجارت الکترونیکی ایران، قراردادهای الکترونیکی به‌عنوان قراردادهایی که به‌طور دیجیتال و از طریق فضای آنلاین منعقد می‌شوند، دارای اعتبار قانونی مشابه قراردادهای سنتی هستند. در حقیقت، این قراردادها در صورت رعایت شرایط قانونی همچون رضایت طرفین و مشروعیت موضوع، قابل اجرا خواهند بود (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۴).

یکی از ارکان اصلی در تحلیل حقوقی قراردادهای الکترونیکی، احراز هویت طرفین قرارداد است. در قراردادهای سنتی، شناسایی طرفین به‌سادگی از طریق مدارک شناسایی فیزیکی و ملاقات حضوری صورت می‌گیرد. اما در قراردادهای الکترونیکی، به‌ویژه زمانی که طرفین در مکان‌های مختلف قرار دارند، تأسیس هویت از طریق سیستم‌های دیجیتال و ابزارهایی مانند امضاء الکترونیکی ضروری است. این امر می‌تواند چالش‌های قانونی جدی به‌ویژه در زمینه اثبات هویت و قابلیت پیگیری‌های قضائی ایجاد کند. قانون ایران برای حل این مشکل، به پذیرش امضاء الکترونیکی به‌عنوان ابزار قانونی معتبر در قراردادهای الکترونیکی پرداخته است، اما همچنان در اجرای آن مشکلاتی وجود دارد (خرزاعی، ۱۴۰۱: ۴۷).

مسئله امنیت اطلاعات یکی دیگر از مباحث مهم در تحلیل حقوقی قراردادهای الکترونیکی است. با توجه به اینکه قراردادهای الکترونیکی معمولاً شامل انتقال اطلاعات حساس مانند شماره حساب‌های بانکی، کدهای اعتباری و اطلاعات شخصی هستند، مسئله امنیت این داده‌ها اهمیت زیادی دارد. اگر اطلاعات در حین فرآیند انعقاد قرارداد دچار اختلال یا سرقت شوند، حقوق طرفین قرارداد به خطر می‌افتد. به همین دلیل، سیستم‌های امنیتی نظیر رمزنگاری و پروتکل‌های امنیتی باید در قراردادهای الکترونیکی به‌طور ویژه در نظر گرفته شوند تا از خطرات سایبری و نقض امنیت اطلاعات جلوگیری شود (کاظمی، ۱۳۹۹: ۵۲).

در تحلیل حقوقی قراردادهای الکترونیکی، حل و فصل اختلافات نیز یکی از چالش‌های بزرگ است. از آنجا که این قراردادها به‌ویژه در بستر اینترنت منعقد می‌شوند، طرفین ممکن است در کشورهای مختلف قرار داشته باشند. در این صورت، مسأله صلاحیت قضائی و روش‌های حل اختلافات به‌ویژه در حوزه‌های بین‌المللی پیچیدگی‌های خاص خود را پیدا می‌کند. قانون ایران در این زمینه، راه‌حل‌های محدودی ارائه داده است و بسیاری از مسائل حل و فصل اختلافات فرامرزی به‌ویژه در زمینه قراردادهای الکترونیکی نیاز به اصلاح و بروزرسانی دارند. برخی از کشورهای پیشرفته، به‌ویژه در اتحادیه اروپا، مکانیزم‌هایی همچون داوری الکترونیکی را برای این منظور ایجاد کرده‌اند که باید به‌طور جدی در ایران نیز مورد توجه قرار گیرد (نیکوکار، ۱۳۹۸: ۶۰).

در نهایت، تحلیل حقوقی قراردادهای الکترونیکی از منظر حقوق مصرف‌کنندگان نیز اهمیت دارد. در قراردادهای الکترونیکی، معمولاً مصرف‌کنندگان در موقعیت نابرابر با فروشندگان قرار دارند، زیرا ممکن است اطلاعات کافی در مورد ویژگی‌ها و شرایط کالا یا خدمات نداشته باشند. به همین دلیل، حفظ حقوق مصرف‌کنندگان در معاملات الکترونیکی ضروری است. قانون ایران باید تضمین‌های بیشتری را برای حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در فضای آنلاین پیش‌بینی کند. همچنین، فرآیندهای نظارتی بر روی خدمات و کالاهای ارائه شده از طریق قراردادهای الکترونیکی باید تقویت شوند تا از تضییع حقوق مصرف‌کنندگان جلوگیری شود (محمودی، ۱۴۰۰: ۳۷).

۷- نتیجه‌گیری

قراردادهای الکترونیکی به‌عنوان یک پدیده نوین در دنیای حقوقی، تأثیرات گسترده‌ای بر نحوه انعقاد، اجرای قراردادها و حفظ حقوق طرفین در دنیای دیجیتال گذاشته‌اند. با توجه به ویژگی‌های خاص این نوع قراردادها، همچون سرعت بالا، کاهش هزینه‌ها و تسهیل در انجام معاملات، اهمیت آن‌ها در دنیای مدرن غیرقابل انکار است. اما از طرفی، چالش‌های متعدد حقوقی همچون احراز هویت، امنیت اطلاعات، شفافیت قوانین، حفظ حقوق مصرف‌کنندگان و حل و فصل اختلافات فرامرزی نیز در این راستا مطرح شده‌اند که نیازمند توجه ویژه و اصلاحات قانونی است. در این مقاله تلاش شد تا برخی از این چالش‌ها و الزامات حقوقی برای تنظیم بهتر قراردادهای الکترونیکی در نظام حقوقی ایران تحلیل و بررسی شوند. اولین چالش بزرگ در قراردادهای الکترونیکی، احراز هویت طرفین است. در حالی که در قراردادهای سنتی این مسئله با استفاده از امضاء دستی و شواهد فیزیکی حل می‌شود، در دنیای دیجیتال، تأسیس هویت طرفین نیازمند سیستم‌های پیچیده‌ای چون امضاء الکترونیکی است. با وجود پذیرش امضاء الکترونیکی در قانون ایران، این ابزار به دلیل محدودیت‌ها و مشکلات فنی همچنان به‌طور کامل در جامعه اجرایی نشده است. در نتیجه، ضرورت توسعه و گسترش استفاده از سیستم‌های مطمئن‌تر برای تأسیس هویت طرفین در قراردادهای الکترونیکی بیش از پیش احساس می‌شود.

دومین چالش عمده، مسائل امنیتی است. به دلیل اینکه قراردادهای الکترونیکی معمولاً شامل مبادله اطلاعات حساس و مهم هستند، تهدیدات سایبری و سرقت داده‌ها از نگرانی‌های اصلی در این حوزه است. اگر اطلاعات موجود در یک قرارداد الکترونیکی

در معرض حملات سایبری قرار گیرد، حقوق طرفین قرارداد به طور جدی تهدید می‌شود. بنابراین، قوانین و مقررات حقوقی باید به گونه‌ای تنظیم شوند که امنیت اطلاعات را در تمامی مراحل انعقاد، اجرا و پیگیری قراردادها تضمین کنند.

یکی دیگر از مشکلات اساسی در قراردادهای الکترونیکی، عدم شفافیت در قوانین است. با وجود اینکه ایران قانون تجارت الکترونیکی را به تصویب رسانده است، اما این قانون هنوز به طور کامل پاسخگوی نیازهای حقوقی جدید در زمینه قراردادهای الکترونیکی نیست. بسیاری از مسائل مانند صلاحیت قضائی در اختلافات فرامرزی یا اجرای قراردادها در سطح بین‌المللی هنوز به طور جامع در قانون ایران پیش‌بینی نشده است. این خلاء قانونی می‌تواند مشکلاتی در اجرای قراردادها و حل و فصل اختلافات ایجاد کند و باعث عدم اطمینان برای طرفین قراردادهای الکترونیکی شود. پیشنهاد اول این است که قوانین و مقررات ایران در زمینه قراردادهای الکترونیکی و تجارت آنلاین باید به‌روزرسانی شوند تا تمامی ابعاد این قراردادها را پوشش دهند. به‌ویژه در زمینه احراز هویت و امنیت اطلاعات، دولت باید زیرساخت‌های لازم برای تضمین اعتبار امضاء الکترونیکی و حفاظت از داده‌ها را فراهم کند. توسعه و بهبود این ابزارها به طور عمده می‌تواند اعتماد عمومی را به این نوع قراردادها افزایش دهد.

پیشنهاد دوم این است که برای حل مشکل اختلافات فرامرزی و صلاحیت قضائی، نهادهای بین‌المللی مانند سازمان تجارت جهانی (WTO) یا اتحادیه اروپا به همکاری و تدوین یک چارچوب حقوقی مشترک برای قراردادهای الکترونیکی بپردازند. ایران نیز باید در این زمینه همکاری‌های بین‌المللی خود را گسترش دهد و قوانین داخلی خود را با استانداردهای جهانی هم‌راستا کند تا مسائل مربوط به حل اختلافات به‌ویژه در فضای آنلاین به طور مؤثرتر حل شوند. در نهایت، با توجه به اهمیت روزافزون قراردادهای الکترونیکی در دنیای تجارت و حقوق، به‌نظر می‌رسد که گام‌های مؤثری در جهت تطبیق قوانین با نیازهای جدید برداشته خواهد شد. توجه به چالش‌های موجود و پیشنهادات مطرح‌شده می‌تواند زمینه‌ساز ارتقاء کارایی این نوع قراردادها و رفع مشکلات حقوقی آن‌ها در سطح ملی و بین‌المللی باشد.

منابع

- محمودی، رضا. (۱۴۰۰). تحولات حقوقی قراردادهای الکترونیکی در حقوق ایران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- خزاعی، محمد. (۱۴۰۱). امنیت در قراردادهای الکترونیکی و چالش‌های آن. تهران: نشر حقوقی.
- نیکوکار، حسن. (۱۳۹۸). تجربه‌های جهانی در قراردادهای الکترونیکی. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی.
- کاظمی، علی. (۱۳۹۹). چالش‌های حقوقی قراردادهای الکترونیکی و راهکارهای آن‌ها. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- احمدی، محسن. (۱۳۹۹). حقوق خصوصی و تحولات آن در دنیای معاصر. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- زمانی، حسین. (۱۳۹۷). نقد و بررسی حاکمیت اراده در قراردادهای غیررسمی. نشریه حقوقی، ۵(۲)، ۱۱۰-۱۲۵.
- شریفی، علی. (۱۳۹۸). حقوق قراردادها: چالش‌ها و فرصت‌ها در قراردادهای غیررسمی. تهران: انتشارات فراگیر.
- حسینی، رضا. (۱۳۹۶). نظریه حاکمیت اراده و چالش‌های حقوقی در نظام‌های مختلف. مجله حقوقی بین‌الملل، ۳(۴)، ۵۰-۶۴.
- موسوی، مه‌ری. (۱۴۰۰). اصول حقوق خصوصی و تحولات آن در قراردادهای غیررسمی. مجله حقوق عمومی، ۲(۱)، ۲۰۳-۲۱۸.